

PUBLIKACIJOS

J. ČERNEVIČIŪTĖ

Benedetas Kročė ir jo "laisvės filosofija"

Benedetas Kročė (Benedetto Croce; "croce" lietuviškai reiškia "kryžius") – žymiausias XX amžiaus italų filosofas, pirmoje šio amžiaus pusėje intelektualiai dominavęs pasaulietinėje Italijos humanitarinėje kultūroje. Tada jis buvo vadinamas "kritikos Garibaldžiu"¹ ir net "pasaulietiniu popiežiumi"². Jis yra vienas plačiausiai žinomų ir labiausiai verčiamų į užsienio kalbas Italijos mąstytojų. Šiuo atžvilgiu B. Kročę galima pastatyti į vieną gretą su N. Makiaveliu (N. Machiavelli), Dž. Viku (G. Vico), V. Paretu (V. Pareto). Tačiau jis nusipelnė Lietuvos filosofinės publikos dėmesio ne vien dėl to. Kitados B. Kročė buvo bene žymiausias liberalizmo ideologas Italijoje. Jo dėstoma liberalizmo samprata yra kur kas platesnė ir, pasakytume, dialektiškesnė už tą, kuri dabar iš anglosaksų šalių pasiekia Lietuvą. Su šia samprata skaitytojas ir galės susipažinti žemiau skelbiamose ištraukose iš B. Kročės veikalo "Istorija kaip mintis ir kaip veiksmas" (La storia come pensiero e come azione), pirmą kartą išleisto 1938 m.³

Kadangi B. Kročė yra palyginti nauja Lietuvos skaitytojui ir kartu reto kūrybingumo asmenybė, kiek plačiau nušviesime jo gyvenimo bei kūrybos kelią. Būsimasis filosofas gimė 1866 m. vasario 25 d. Pietų Italijoje, Pescasserolio (Pescasseroli) mieste, dvarininko šeimoje, priklausiusioje senai bajorų giminei, kuri Neapolio, o vėliau Italijos karalystei davė daug "laisvųjų profesijų" specialistų. Vienas jo pusbrolių buvo žymus XIX amžiaus Italijos filosofas hėgelininkas, Neapolio universiteto profesorius Bertranas Spaventa (B. Spaventa, 1817–1883), kitas – politinis veikėjas Silvijus Spaventa (S. Spaventa, 1822–1893). B. Kročė mokėsi Neapolyje (1876–1883) katalikiškame li-cėjuje, iš uolaus kataliko netrukdamas tapti antiklerikalu. 1882 m. Romos žurnalo "Nuomonė" (L'Opinione) literatūriniame priede buvo išspausdinti pirmieji B. Kročės rašiniai apie Italijos ir antikinės literatūros istoriją.

¹ Žr. Гопуридзе Е. И. Эстетика Бенедетто Кроче. - Тбилиси, 1967. - С. 184.

² Žr. Грамши А. Избранные произведения. - М., 1957. - Т. 2. - С. 165.

³ Anglų kalba šis veikalas išleistas 1941 m. kitu pavadinimu: History as the Story of Liberty.

1883 m. po licėjaus baigimo vasarąjant Kazamičioloje (Casamicciola) įvyko žemės drebėjimas, kuriame žuvo B. Kročės tėvai ir sesuo, o jis pats buvo sužeistas. Po to trejus metus (1883–1886) jis gyveno Romoje savo pusbrolioglobėjo Silvijaus Spaventos šeimoje. Pusbrolis norėjo, kad B. Kročė pasirinktų diplomato karjerą, ir įrašė jį į Romos universiteto teisės fakultetą. Tačiau būsimasis filosofas beveik nelankė paskaitų – klausė tik Antonijaus Labriolos (A. Labriola, 1843–1904), dėščiusio Romos universitete moralinę filosofiją. Su būsimuoju marksizmo Italijoje pradininku B. Kročė netruko susipažinti ir asmeniškai S. Spaventos salone, kur A. Labriola buvo dažnas svečias. B. Kročė taip ir neprisivertė išlaikyti nors vieną egzaminą, galiausiai visai numojo ranka į perspektyvą įgyti universiteto baigimo diplomą. Paveldėjęs nemenką palikimą, jis buvo visam gyvenimui pakankamai materialiai aprūpintas ir galėjo atsidėti savišvietai bei literatūrinei kūrybai.

Romoje B. Kročė tęsė dar ličėjuje pradėtus Italijos kultūros istorijos tyrinėjimus, kurių rezultatas buvo keletas apybraižų. Vėliau šios apybraižos buvo paskelbtos rinktinėje "Juvenilia"⁴. Galutinai B. Kročės gyvenimo būdas nusistovėjo 1886 m. grįžus į Neapolį. Tai, ką jis darė 1886–1892 m., geriausiai tiktų pavadinti Neapolio, tiksliau, buvusios Neapolio karalystės, kraštotyros tyrinėjimais. Šių tyrinėjimų rezultatus jis skelbė daugybėje straipsnių, išspausdintų įvairiuose žurnaluose, pirmiausiai tuose, kuriuos leido dvi tuo metu Neapolyje veikusios mokslo draugijos⁵. Tai, pirma, Tėvynės istorijos draugija (Società di storia patria), kuri leido metraštį "Neapolio provincijų istorinis archyvas" (Archivio storico per le provincie napoletane) bei žurnalą "Kilniausias Neapolis" (Napoli nobilissime). Antra, tai Pontano akademija (Accademia Pontaniana; pagal pirmojo šios draugijos, įkurtos 1443 m., vadovo Džiovani Pontano pavardę), leidusi "Pontano akademijos aktus" (Atti dell'Accademia Pontaniana). B. Kročė buvo aktyvus abiejų šių draugijų narys, yra ėjęs jose įvairias svarbias pareigas. 1899–1919 m. jis buvo Tėvynės istorijos draugijos sekretorius.

Maždaug apie 1892 m. B. Kročė ėmė vis labiau jausti nepasitenkinimą tuo, ką ir kaip jis ligi tol rašė. Savo kraštotyros darbus ėmė vertinti kaip aprepiančius tik išorinę istorijos pusę. Tad išskėlė sau uždavinį parašyti "vidinę",

⁴ *Croce B. Juvenilia (1883–1887)*. – Bari, 1914; perspausdinta: jo paties, *Pagine sparse*. – Napoli, 1934. – T. I.

⁵ Šiuos savo kraštotyros tyrinėjimus, kuriuos jis, beje, tęsė ir vėliau, B. Kročė surinko ir išleido atskiromis knygomis: *Teatri del Napoli – Secoli XV–XVIII*. – Napoli, 1891; *Storie e leggende napoletane*. – Bari, 1919; *Uomini e cose della Vecchia Italia*. – Bari, 1927. – T. 1–2; *Saggi sulla letteratura italiana del seicento*. – Bari, 1911; *Storia dell'eta barocca in Italia*. – Bari, 1929; *Aneddoti e profili settecenteschi*. – Napoli, 1914; *La Rivoluzione napoletana del 1799*. – Napoli, 1899; *Curiosita storiche*. – Napoli, 1919.

"moralinę", "sintetinę" Italijos istoriją, pradedant Renesanso laikais ir baigiant nūdienu. Metodologinių apmąstymų, kaip galima būtų įgyvendinti tokį projektą, horizontas vis plėtėjo, kol pagaliau iškilo fundamentalus, jau filosofinis klausimas: kokia istoriografijos prigimtis apskritai? Kokie jos santykiai su menu ir mokslu? Taip Kročė eruditas virto Kročė filosofu. Pirmieji filosofiniai jo tyrinėjimai – tai metodologinės apybraižos "Istorija, pajungta meno sąvokai" (*La storia ridotta sotto il concetto generale dell'arte*, 1893), "Literatūros kritika. Teorinės problemos" (*La critica letteraria. Questioni teoriche*, 1894)⁶. Šie tyrinėjimai sukėlė diskusiją; B. Kročė tampa pastebima figūra Italijos filosofijoje. Mėginant nustatyti pirmųjų B. Kročės filosofinių tyrinėjimų "teorines ištakas", t. y. tuos mąstytojus, kurių svarstytos problemos ir sąvokos buvo italų filosofo mąstymo sklaidos terpė, pirmiausia tenka paminėti italų filosofus F. De Sanktisa (*De Sanctis*; 1817–1883), Dž. Vika ir A. Labriola, taip pat G. Hėgelį bei istoriografijos metodologus J. G. Droizena (*J. G. Droysen*), E. Bernheimą (*E. Bernheim*; nepainioti su garsiuoju "marksizmo revizijos" pradininku!), V. Diltėjų (*W. Dilthey*), G. Zimelį (*G. Simmel*).

XIX amžiaus pabaigoje Italijoje vyraujančia intelektualine mada (kaip ir Rusijoje – "legaliojo marksizmo" pavidalu) kuriam laikui tampa marksizmas, tada gyvenęs, anot L. Kolakovskio (*L. Kolakowski*), savo "aukso amžių". Marksistu tapo ir B. Kročės bičiulis A. Labriola, nuo 1890 m. pradėjęs aktyviai susirašinėti su F. Engelsu ir skelbti marksizmą propaguojančius darbus, vėliau išleistas "Materialistinio istorijos supratimo apybraižų"⁷ pavidalu. Bičiulio paskatintas, 1895 m. B. Kročė irgi įsigilino į marksizmo studijas. Jų rezultatas buvo keletas apybraižų, kuriose netruko išryškėti žymūs skirtumai tarp to, kaip marksizmą suprato A. Labriola (su tam tikromis išlygomis jį galima priskirti prie II Internacionalo "ortodoksų") ir B. Kročė. A. Labriola istorinio materializmo pažintine verte laikė tai, kad jame atskleidžiamas istorinis dėsnis, įgalinantis numatyti žmonijos ateitį; kitaip sakant, jam istorinis materializmas buvo tikroji istorijos filosofija. B. Kročė istorinį materializmą kvalifikavo (iš pradžių manė, kad ir A. Labriola yra tos pačios nuomonės) kaip istorijos interpretacijos kanoną, akcentuojantį ekonominių faktų reikšmę. Šis kanonas "daugeliu atvejų gali būti naudingas, kitais – nenaudingas, ir teisingas bei vaisingas jo taikymas priklauso nuo paties kritiko įžvalgos"⁸. Tai, ką čia B. Kročė turi omenyje, turbūt geriau suprasime, "interpretacijos

⁶ Abi šios apybraižos perspausdintos B. Kročės raštų rinktinėje: *Primi saggi*. - Bari, 1919.

⁷ Jų fragmentas skelbtas lietuviškai; žr. *Filosofijos istorijos chrestomatija. XIX ir XX a. Vakarų Europos ir Amerikos filosofija*. - V., 1974. - P. 151–162.

⁸ *Кроче Б. Исторический материализм и марксистская экономия*. - СПб., 1902. - С. 132.

kanono" vaidmenį palyginę su įrankio funkcijomis amatuose. Kaip nėra universalus įrankio, kuriuo būtų galima vienodai gerai dirbti visus darbus, taip nėra ir universaliai tinkamo istorijos interpretacijos kanono. Vinis galime kalti ir plaktuku, ir peiliu, tačiau vis dėlto tam geriau tinka plaktukas. Pagaliau gavę dovanų staliaus įrankių komplektą, dar netampame staliais: ką galime padaryti tam tikrais įrankiais, priklauso nuo mūsų pačių meistriškumo. Šiaip ar taip, geras stalius stengsis turėti kuo daugiau ir kuo įvairesnių įrankių, kiekvienu atveju rinkdamasis tą, kuris čia geriausiai tinka. Skeptiškai B. Kročė žiūrėjo ir į prognostines istorinio materializmo galimybes: "jeigu istoriją visada sąlygoja aplinkybės, tai kodėl Vakarų Europoje dėl nenumatytų aplinkybių negali nelauktai prasidėti nauja barbarybės epocha?"⁹. Pagaliau jis nematė, kaip iš istorinio materializmo gali būti kildinamas socializmas, kaip socialinis-etinis idealas: idealai iš faktų neplaukia. Kadangi mokslo kompetencija apsiriboja faktais, o socializmas yra idealas, tai "mokslinis socializmas" galimas tiek pat, kiek ir "karštas ledas". Pačiame svarbiausiame savo "marksologiniame" tyrinėjime – apybraižoje "Dėl kai kurių marksizmo sąvokų interpretacijos ir kritikos" (Per la interpretazione e la critica di alcuni concetti del marxismo) – B. Kročė metodologiškai išnagrino K. Markso "Kapitalą", pridamas išvadą, kad "Kapitalas" yra ne ekonomikos, bet lyginamosios ekonominės sociologijos traktatas. K. Marksas neatrandęs jokių ekonomikos dėsnių; tai, kas "Kapitale" pateikiama kaip "ekonominiai dėsniai", tėra tik postulatai, kurių visuma aprioriškai apibrėžia tam tikrą tipišką konstrukciją, atliekančią mato funkciją tiriant empiriškai konkrečią tikrovę. Tikrųjų ekonomikos dėsnių reikia ieškoti "grynoje ekonomikoje", kurios pagrindus padėjo V. Paretas, V. S. Dževonsas (W. S. Jevons) bei austriškoji mokykla: O. Bėm-Baverkas (E. Böhm-Bawerk), K. Mengeris (C. Menger) ir t. t.

Marksizmas nebuvo vienintelis B. Kročės interesų objektas 1895–1900 metais, jis tęsė savo istorinius tyrinėjimus (1899 m. išėjo jau minėta "Neapolio revoliucija 1799 m.") bei estetikos studijas. Pastaryjū vaisius buvo traktatas "Pagrindinės estetikos, kaip išraiškos mokslo ir kaip bendrosios lingvistikos, tezės"¹⁰, iš kurių išsirutuliojo "Estetika kaip išraiškos mokslas ir bendroji lingvistika"¹¹. Šis veikalas yra labiausiai žinomas, daugiausiai verstas į užsienio kalbas¹² italų filosofo kūrinys. Jame padėti B. Kročės "dvasios filosofi-

⁹ Там же. - С. 23.

¹⁰ Tesi fondamentali di una Estetica come scienza dell'espressione e linguistica generale // Atti dell'Accademia Pontaniana. - 1900. - Vol. 30.

¹¹ Estetica come scienza dell'espressione e linguistica generale. - Napoli, 1902.

¹² Dalis šio veikalo išversta ir į rusų kalbą: Кроче Б. Эстетика как наука о выражении и как общая лингвистика. - М., 1920.

jos" pagrindai. Jų išskleidimas į filosofinę sistemą ir tapo pagrindiniu B. Kročės darbo baru pirmajame XX amžiaus dešimtmetyje. Šio darbo vaisius – filosofinė tetralogija "Dvasios filosofija". Jos pirmoji dalis yra minėtoji "Estetika...".

1905 m. italų filosofas paskelbė "Logikos, kaip grynosios sąvokos mokslą, apybraižą"¹³, 1907 m. – "Teisės filosofijos redukciją į ekonomikos filosofiją"¹⁴. Iš šių traktatų išaugo atitinkamai antroji B. Kročės filosofinės tetralogijos dalis – "Logika kaip grynosios sąvokos mokslas"¹⁵ ir trečioji – "Praktikos filosofija. Ekonomika ir etika"¹⁶. Paskutiniai dalis – "Istoriografijos teorija ir istorija" – išėjo 1915 m. Vokietijoje¹⁷. Kaip šalutiniai filosofinės sistemos konstravimo rezultatai, dienos šviesą išvydo pora filosofijos istorijos tyrinėjimų – "Gyva ir negyva Hėgelio filosofijoje" bei "Džambatisto Viko filosofija"¹⁸, kuriuose B. Kročė aiškinosi savo pažiūrų specifiką artimiausių jam filosofų atžvilgiu. Bebaigiant "Dvasios filosofiją", iškilo reikalas patikslinti keletą jos pirmosios dalies – estetikos – teiginių¹⁹. "Istoriografijos teoriją ir istoriją" pratęsė bei papildė parašyta 1915 m. ir išleista 1921 m. dviejų tomų "19 amžiaus Italijos istoriografijos istorija"²⁰. Tuo pačiu metu B. Kročė tęsė Italijos kultūros ir literatūros tyrinėjimus²¹.

Savo filosofinę sistemą B. Kročė kūrė, palaikydamas intelektualinį dialogą su kita kylančia italų filosofijos žvaigžde – Džovaniu Džentile (Giovanni Gentile; 1875–1944). Šis dialogas užsimezgė 1896 m., ėmus blogėti B. Kročės ir A. Labriolos santykiams; širdamas dėl marksizmo kritikos, A. Labriola išvadino Neapolio filosofą "kontempliuojančiu epikūriečiu", kuriam ginčai dėl idėjų rūpi tik kaip vaistas nuo nuobodulio ir pan. Kartu su Dž. Džentile B. Kročė vadovavo filosofinių veikalų serijos "Šiuolaikinės filosofijos klasikai" (*Classici della Filosofia moderna*) leidimui. Šią seriją nuo 1906 m. pradėjo leisti leidėjas Dž. Laterca (G. Laterza) Bario mieste; jis išleido ir abso-

¹³ *Lineamenti di una Logica come scienza del concetto puro* // *Atti dell'Accademia Pontaniana*. – 1905. – Vol. 35.

¹⁴ *Riduzione della filosofia del diritto alla filosofia dell'economia* // *Atti dell'Accademia Pontaniana*. – 1907. – Vol. 37.

¹⁵ *Logica come scienza del concetto puro*. – Bari, 1909.

¹⁶ *Filosofia della Pratica. Economia ed Etica*. – Bari, 1909.

¹⁷ *Zur Theorie und Geschichte der Historiographie*. – Tübingen, 1915. Italų kalba šis veikalas išleistas po dviejų metų: *Teoria e storia della storiografia*. – Bari, 1917.

¹⁸ *Cio che è vivo e ciò che è morto della filosofia di Hegel*. – Bari, 1905; *La filosofia di Giambattista Vico*. – Bari, 1911.

¹⁹ *Problemi di estetica e contributi alla storia dell'estetica italiana*. – Bari, 1910; *Breviario di estetica. Quattro lezioni*. – Bari, 1913.

²⁰ *Storia della storiografia italiana nel secolo decimonono*. – Bari, 1921. – Vol. 1–2.

²¹ *La Spagna nella vita italiana durante la Rinascenza*. – Bari, 1917; *La letteratura della nuova Italia*. – Bari, 1914–15. – Vol. I–IV.

liučią daugumą B. Kročės veikalų. Pats B. Kročė šiai serijai išvertė G. Hėgelio "Filosofinių mokslų enciklopediją". Dvidešimt metų Dž. Džentilė bendradarbiavo B. Kročės leidžiamame žurnale "Kritika" (*La Critica*), kurio pirmas numeris išėjo 1903 m. sausio 20 d. Šį žurnalą, išeinantį šešis kartus per metus, B. Kročė leido iki 1944 m. Vėliau dėl karo sunkumų jį pakeitė nereguliariai išeinantys "Kritikos sąsiuviniai" (*Quaderni della Critica*). "Kritika" netruko išpopuliarėti tarp Italijos inteligentų. Šiuo žurnalu B. Kročė darė didžiausią poveikį šalies dvasiniam gyvenimui. "Pirmasis "Dvasios filosofijos" tomas ir pirmasis "Kritikos" numeris pradeda patį vaisingiausią penkiolikos metų laikotarpį visame ilgame Kročės gyvenime, kai neįtikėtina uoliai kurdamas ir populiarindamas savo kūrybą, jis sugebėjo tapti šalies intelektualiniu lyderiu"²². 1910 m. B. Kročė paskiriamas senatoriumi.

Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, Italijoje įsiplieskė kova tarp "intervencionistų" (Italijos įstojimo karan Antantės pusėje šalininkų) ir "neutralistų"; B. Kročė rėmė pastaruosius. Kadangi B. Kročė buvo germanofilas, "intervencionistų" pergale buvo jam skaudus smūgis, tačiau Italijai įsitraukus į karą 1915 m., jis laikė pareiga moraliai remti savo šalį: "jei karas prasidėjo (o tai, ar jis prasidėjo, ar ne, yra tiek pat moralus ar amoralus dalykas, kaip žemės drebėjimas ar kitas tektoninis reiškinys), tai skirtingų tautinių grupių sudėtinės dalys turi tik vieną pareigą: stoti ginti savo grupę, tėvynę, kad pajungtų priešą arba pažabotų jo jėgą arba garbingai žūtų, pasėdami būsimą keršto grūdus"²³.

Po karo Italijoje prasidėjo gili ekonominė bei politinė krizė; ja pasinaudodami, valdžią bandė paimti komunistai. Kaip atsakomoji reakcija kilo fašistinis sąjūdis. B. Kročė turėjo progą pats įsitikinti, kad parlamentinė sistema paraližuota. Nuo 1920 m. birželio iki 1921 m. liepos mėnesio jis buvo švietimo ministras Dž. Džioličio (G. Giolitti) vyriausybėje. B. Kročė parengė vidurinio ir universitetinio mokymo reformos projektą, tačiau jis nebuvo priimtas parlamente. 1922 m. komunistų ir fašistų kovai pasibaigus pastarųjų pergale, italų filosofui buvo pasiūlyta vėl užimti švietimo ministro postą. B. Kročė atsisakė, tačiau rekomendavo į šį postą Dž. Džentilę, kuris jį užėmė 1922–1924 metais ir įvykdė švietimo reformą, daugmaž atitinkančią B. Kročės projektą. Iš pradžių B. Kročė vylėsi, kad fašistai, "įvedę tvarką", vėl leis funkcionuoti konstituciniams-demokratiniais institutams. Kai totalitarinio režimo kontūrai pasidarė aiškesni, jis (nuo 1925 m.) užėmė griežtai

²² *Krzemien-Ojak S. Benedetto Croce i marksizm. – Warszawa, 1975. – S. 138–139.*

²³ Cit. pagal *Аббате М. Философия Бенедетто Кроче и кризис итальянского общества. – М., 1959. – С. 186.* B. Kročės karo laikmečio publicistika išleista rinktine: *Pagine sparse. – Napoli, 1919. – Vol. 2. Pagine sulla guerra.*

antifašistinę poziciją. Kartu nutrūko jau ir taip pablogėję dėl vis gilėjančių filosofinių nesutarimų ryšiai su Dž. Džentile, kuris stėjo profašistiškai nusiteikusių intelektualų priešakyje. Buvęs B. Kročės draugas režimui liko ištikimas iki galo (partizanai komunistai 1944 m. pavasarį jį nušovė).

1915–1925 metais B. Kročės kūryboje išsiskiria trys pagrindinės kryptys: "etinė-politinė" istorija²⁴, politikos filosofija²⁵, ir ypač meno istorija²⁶, kurią jis uoliai tyrinėjo karo metais. Meno istorijoje B. Kročė taikė savo estetikos principus, įkandin juos patikslindamas²⁷.

1925–1943 metais B. Kročė faktiškai buvo intelektualinės liberaliosios antifašistinės opozicijos galva, o jo žurnalas "Kritika" – bene vienintelė šios opozicijos legali tribūna. Fašistinis režimas B. Kročę persekiojo: 1926 m. buvo nusiaubti jo namai, o 1934 m. švietimo ministro įsakymu jis buvo pašalintas iš visų tų mokslinių bei kultūrinių draugijų, kuriose iki tol aktyviai dirbo (įskaitant Pontano akademiją bei Tėvynės istorijos draugiją). Tačiau dėl didžiulio griebtą B. Kročės autoriteto griežtesnių priemonių prieš disidentą griebtis režimas nesiryžo. Italų filosofas ir toliau galėjo Dž. Latercos leidykloje skelbti savo "etinės-politinės" istorijos²⁸, meno istorijos²⁹, filosofijos³⁰, estetikos³¹ veikalus, taip pat jau paskelbtų "Kritikoje" straipsnių rinktinę³².

Fašistiniam režimui Italijoje žlugus, B. Kročė 1944 m., kaip ministras be portfelio, įėjo į paskutinę P. Badoljo (P. Badoglio) ir į pirmąją I. Bonomio (I. Bonomi) vyriausybę. Aktyviai bendradarbiavo atkuriant liberalų partiją ir iki 1947 m. buvo jos lyderis. Kaip moralinis ir intelektualinis autoritetas, aktyviai reiškėsi politinėje publicistikoje³³ ir buvo tarp tų, kurie padėjo pokarinės Italijos politinės santvarkos pagrindus. Liberalų partijai nepavyko

²⁴ *Storia del Regno di Napoli*. – Bari, 1925.

²⁵ *Elementi di politica*. – Bari, 1925.

²⁶ *Goethe*. – Bari, 1919; *Ariosto, Shakespeare e Corneille*. – Bari, 1920; *La poesia di Dante*. – Bari, 1921; *Poesia e non poesia. Note sulla letteratura europea del secolo decimonono*. – Bari, 1923.

²⁷ *Nuovi saggi di estetica*. – Bari, 1920.

²⁸ *Storia d'Italia dal 1871 al 1915*. – Bari, 1928; *Storia dell'era barocca in Italia*. – Bari, 1929; *Storia d'Europa nel secolo decimonono*. – Bari, 1932.

²⁹ *Nuovi saggi sul Goethe*. – Bari, 1934.

³⁰ *Etica e politica*. – Bari, 1931; *La storia come pensiero e come azione*. – Bari, 1938; *Il carattere della filosofia moderna*. – Bari, 1941.

³¹ *La poesia. Introduzione alla critica e storia della poesia e della letteratura*. – Bari, 1936.

³² *Cultura e vita morale*. 2-a ed. radoppiata. – Bari, 1926; *Ultimi saggi*. – Bari, 1935.

³³ Šio laikotarpio B. Kročės politinė publicistika paskelbta rinktinėse: *Per la nuova vita dell'Italia. Scritti e discorsi 1943–1944*. – Napoli, 1944; *Pensiero politico e politica attuale. Scritti e discorsi 1945*. – Bari, 1946; *Due anni di vita politica italiana 1946–1947*. – Bari, 1948.

įgyti kiek platesnės įtakos, ir B. Kročė atsidėjo mokslinei veiklai³⁴. Italų filosofas mirė 1952 m. lapkričio 20 d. Neapolyje.

B. Kročė savo filosofiją vadino "dvasios filosofija", vėliau – dar ir "absoliučioju istorizmu". Filosofijos istorikai ją kvalifikuoja kaip neohėgelizmo atmainą. Priimant šią kvalifikaciją, būtina padaryti išlygą, kad pagrindinius savo filosofijos principus jis suformulavo prieš užsiimdamas nuodugnesnėmis G. Hėgelio filosofijos studijomis. "Dvasios filosofija" yra mąstymas apie dvasią, kuri yra vienintelė "metafizinė" realybė, kadangi viskas, kas, atrodytų, nėra dvasia, "iš tikrųjų" tėra tik šios dvasios objektyvacija. Dvasia objektyvuojasi, t. y. kuria, keturiomis formomis: intuicija, mąstymu, utilitariniu ir etiniu veiksmu. Intuicija bei mąstymas yra teorinės dvasios formos, utilitarinis ir etinis veiksmas – praktinės dvasios formos. Intuicijos objektyvacijos yra kalba ir menas, mąstymo objektyvacijos – istoriografija ir filosofija. Utilitariniu veiksmu siekiama individualių tikslų, etiniu veiksmu – visuotinių tikslų. Utilitarinių veiksmų produktai yra ekonomika, teisė ir valstybė. Dėl pastarųjų utilitarinės prigimties gali kilti abejonių, tačiau kad jas išsklaidytume, pakanka atsižvelgti į tai, kad nė vienos valstybės tikslai nėra tikrai visuotiniai ir kad įstatymams vertinti geriausiai tinka jų naudingumo kriterijus. Kitaip sakant, jie vertintini pagal realias savo veikimo pasekmes, o ne pagal atitikimą ar neatitikimą tam tikram etiniam idealui. Utilitarinio veiksmo produktai yra ir gamtos mokslai bei matematika. Gamtotyrinės ir matematinės teorijos nei teisingos, nei klaidingos, jos tik naudingos ar nenaudingos. Tad B. Kročė asimiluoja savo "dvasios filosofijoje" populiarią XIX amžiaus pradžioje instrumentalistinę mokslo sampratą, kurią plėtojo E. Machas (E. Mach), A. Puankarė (A. Poincare), V. Džeimsas (W. James) ir kt. Tačiau jis šios sampratos netaiko istoriografijai bei filosofijai, kurią italų filosofas galiausiai paskelbė istoriografijos metodologija. Tikrovė esanti konkreti, ir ją pažinti galys tik konkretus mąstymas, operuojantis vieniniais sprendiniais, kurie ir būdingi istoriografijai. Abstraktaus mąstymo geriau iš viso nevadinti mąstymu; tai esąs pseudomąstymas. Gamtos mokslininkai ne mąsto, bet klasifikuoja vieninių sprendinių predikatų, ir šios veiklos produktai yra klasifikacinės sąvokos. Matematikai ne mąsto, bet skaičiuoja ir matuoja; šios veiklos produktai – abstrakčios sąvokos. Konkrečių sąvokų, tiesą sakant, yra labai nedaug – tai pati dvasios sąvoka, taip pat keturių jos raiškos formų sąvokos. Kaip konkreti sąvoka, "dvasios sąvoka yra "skirtybių vienybė". Šios skirtybės ir yra jau minėtos dvasios formos. Jų santykį dvasios sąvokoje B. Kročė nusa-

³⁴ Paskutiniai filosofiniai B. Kročės darbai išleisti trimis rinktinėmis: *Filosofia e storiografia*. – Bari, 1949; *Storiografia e idealita morale*. – Bari, 1950; *Indagini su Hegel e schiarimenti filosofici*. – Bari, 1952.

ko hierarchiškų "realybės laipsnių" santykiu: intuicija gali reikštis atskirai nuo mąstymo, tačiau mąstymas negalimas be intuicijos, nes jis yra "antstatas" virš jos. Tada nors menas ir kalba yra žemesnioji pažinimo forma, tačiau tai tokia forma, be kurios negalima "aukštesnioji" – istoriografija ir filosofija. Savo ruožtu abi pažintinės "dvasios formos" yra praktinių dvasios formų pamatas. Utilitarinis (ekonominis) veiksmas yra "žemesnioji", etinis – "aukštesnioji" praktinė dvasios forma. Etikos ir ekonomikos santykis analogiškas meno (kalbos) ir istoriografijos santykiui: ne visi naudingi veiksmai etiški, tačiau etiški negali būti pripažintas žalingas, "priešiškas gyvenimui" veiksmas, pvz., asketiškas kūno marinimas. Ilgainiui B. Kročė, Dž. Džentilės kritikos veikiamas (pastarasis B. Kročės dvasios formų teoriją laikė perdėm empiriška ir akcentavo "dvasios vienybę"), pradėjo aiškinti, kad teorinių ir praktinių dvasios formų sąryšis esąs "žiedinis": viena, pažinimas yra praktikos pagrindas, kita vertus, praktika yra pažinimo pagrindas. Taigi tikrovė, kaip konkretaus istorinio sprendinio objektas, yra konkreti kaip tam tikro veiksmo situacija.

Jeigu dvasios sąvoka yra "skirtybių", "realybės laipsnių" vienybė, tai kiekvienos atskiros dvasios formos sąvoka yra "priešybių vienybė". Jeigu "skirtybių vienybėje" "tezės", t. y. "žemesniosios" sąvokos objektas, gali egzistuoti nepriklausomai nuo "antitezės" – "aukštesniosios" sąvokos objekto, tai "priešybių vienybėje" reali yra tik "sintezė". "Tezė" ir "antitezė" čia tėra abstrakcijos, kurios neturi objekto, galinčio savarankiškai egzistuoti. Toks, pvz., yra "būties" (tezė), "nebūties" (antitezė) ir tapsmo (sintezė) santykis. Taip ir meninę kūrybą (kalbą, išraišką) galima apibūdinti "grožio" ir "bjaurasties" priešybėmis. Tačiau grožis ir bjaurastis nėra atskirai viena nuo kitos galinčios egzistuoti realybės. Meno kūryba "gyvuoja" kaip kova "už" gerį "prieš" bjaurastį, pažinimas – kova "už" tiesą "prieš" paklydimą, ekonominė veikla – "už" naudą "prieš" žalą, moralinė veikla – "už" gerį "prieš" blogį. Tiesa sakant, "realus" kiekvienoje šių priešybių yra tik pozityvusis momentas, nes, pvz., "klaida" yra ne kas kita kaip tai, kas dar vakar buvo laikoma "tiesa", "blogis" – tai "mažesnis geris" ir t. t. Dvasia (kūryba) – tai ne kas kita kaip nuolatinis kovos su savimi, savęs įveikimo procesas, kuriame dvasia be paliovos turteja. Kitais šios savikūros per kovą su savimi pavadinimais gali būti "istorija" bei "laisvė". Perfrazuodamas vieną marksizmo-leninizmo klasikų, B. Kročė galėtų pasakyti "nereikia keturių žodžių: "dvasia", "kūryba", "istorija", "laisvė" yra tik vienas ir tas pats dalykas". Dėl šios tapatybės nėra prasminga kalbėti apie "istorijos tikslą" ar "pabaigą", nes tokia pabaiga būtų tolygi dvasios mirčiai – kūrybos pabaigai. Nėra prasminga kalbėti apie istoriją ir kaip "kovą už žmonių laimę" bei laimę kaip tokios kovos tikslą, nes kūryba yra ne tik laimė,

bet ir kančia. "Progreso" ("gerėjimo") sąvoką istorijai apibūdinti taikyti galima, tačiau dėl "istorijos" ir "kūrybos" esminio tapatumo progreso sąvokos turinys dialektiškas: amžinas dvasios progresas "nesisieja su vulgariomis malonumų ir laimės paieškomis tiek, kad jį panorėjus būtų galima apibrėžti kaip progresą vis tauresnėje ir sudėtingesnėje žmogaus kančioje (un progreso nel sempre piu alto e piu complesso umano dolore)".

Pagrindine G. Hėgelio filosofijos klaida B. Kročė laikė "skirtybių vienybės" santykio sutapatinimą su "priešybių vienybės" santykiu. Dėl to G. Hėgeliiui, viena vertus, "absoliučios dvasios" teorijoje tenka laikyti filosofiją sintezuojančia meno ir religijos įveika bei skelbti "meno mirtį". O iš tikrųjų menas ir filosofija yra ne priešybės, bet skirtybės (religiją B. Kročė laikė "klaidinga filosofija" kaip ir, beje, filosofiją – "tikrąją religiją"). Kita vertus, dėl šio tapatumo G. Hėgelis paverčia autonomiškais realybėmis tai, kas tėra abstrakcijos, būtent: Gamtą ir Idėją, taip ir neįveikdamas "transcendencijos" ir "dualizmo", kurie B. Kročėi yra pagrindiniai paklydimai filosofijoje³⁵.

Kadangi "laisvė" ir "istorija" yra tapatūs dalykai, tai ir "liberalizmas" nėra viena iš daugelio politinių partijų. "Liberalizmas" – tai tiesiog kitas dvasios filosofijos pavadinimas; jį juk ne kas kita kaip "laisvės filosofija". Liberalizmas B. Kročėi yra "metapolitinė" kategorija, nes ji skiriasi nuo grynų politinių kategorijų ir yra ne vien utilitarinė, bet ir etinė. Grynomis politinėmis kategorijomis gali būti apibūdintos politinės partijos griežtąja prasme: jos yra tam tikrų, ypatingų, t. y. ekonominių, interesų atstovės. Prie jų priklauso ir vadinamasis "liberizmas", kaip tam tikra ekonominės politikos (laissez faire, laissez passer) doktrina. Liberalizmas, kaip metapolitinė, t. y. politinė-ėtinė kategorija, yra antiautoritarizmas, kova prieš visus mėginimus likviduoti laisvą skirtingų dvasinių jėgų žaismą vardan vieningos ir visiems privalomos pasaulėžiūros ir kartu sunaikinti kūrybą bei dvasią. Tai iš esmės dvasios kova prieš inerciją, kylančią iš jos pačios; ta kova pasireiškia siekimu absoliutizuoti, paskelbti absoliučia tiesa, galutiniu istorijos pavidalu vieną iš istoriškai laikinų dvasios objektyvacijų. Šia liberalizmo samprata yra paremti B. Kročės istoriniai veikalai – "Italijos istorija 1871–1915 metais" bei "Europos istorija devynioliktame amžiuje".

B. Kročė, kaip mąstytojas, originalus (ir ko gero unikalus) savo siekimu išmušti iš totalitarizmo ideologų rankų jų tradicinius ginklus – istorizmą ir dialektiką bei apginkluoti jais liberalizmą. Galima ginčytis, kiek B. Kročėi pavyksta išspręsti pozityviąją šio uždavinio dalį, bet su negatyviąja (kritine) – dialektikos ir istorizmo panaudojimu totalitarizmo kritikai – jis susidoroja

³⁵ Smulčiau apie G. Hėgelio dialektikos kritiką B. Kročės filosofijoje žr. *Кусель М. А. Ученые о диалектике в буржуазной философии XX века. - Л., 1970. - С. 37-46.*

sėkmingai³⁶. Įdomus ir jo bandymas klasikinę "vertybių" triadą, kurią sudaro Tiesa, Grožis ir Gėris, papildyti Nauda. Skaitytojui humanitarui gali imponuoti filosofinis istoriografijos išaukštinimas ir jos autonomijos įteisinimas gamtotos atžvilgiu. Kita vertus, būtent čia slypėjo B. Kročės filosofijos "Achilo kulnas": kai penktojo ir šeštojo dešimtmečių sąsąjūroje Italijoje prasidėjo "ekonominis stebuklas", vis labiau populiarėjo neopozityvizmas ir kitos scientistinio pobūdžio filosofinės srovės. B. Kročės filosofija buvo apkalinta, kad ji izoliuoja italų filosofinę mintį nuo pagrindinio Vakarų filosofijos srauto ir pasmerkia ją provincializmui, sudaro nepalankią atmosferą gamtotyrai vystyti ir nestimuliuoja tikslųjų metodų taikymo socialiniuose bei humanitariniuose moksluose ir t. t. "Kročės laikai" italų filosofijoje pasibaigė.

Pabaigoje keletas žodžių apie lietuviškąją "kročeaną". Ją sudaro pirmieji du skyriai iš "Estetikos, kaip išraiškos mokslo ir kaip bendrosios lingvistikos", paskelbti "Grožio kontūruose"³⁷, bei fragmentas iš B. Kročės darbo "Aesthetica in nuce" ("Estetika glaustai"; tai kitas, parašyto 14-jam "Encyclopedia Britannica" leidimui 1929 m. straipsnio "Estetika" pavadinimas). Šis fragmentas paskelbtas chrestomatijos "Poetika ir literatūros estetika" 2-je dalyje³⁸. B. Kročės estetika rėmėsi V. Mykolaitis-Putinas³⁹, besiginčydamas su A. Jakštu; jos šalininkas buvo J. Lindė-Dobilas⁴⁰; savo "Estetikoje" ją analizavo ir V. Sezemanas.

³⁶ Galimas daiktas, B. Kročė yra Tomo Mano romano "Užburtas kalnas" herojaus Lodoviko Setembrinio prototipas.

³⁷ Žr. Grožio kontūrai. Iš XX amžiaus užsienio estetikos. - V., 1980. - P. 32-49.

³⁸ Žr. Poetika ir literatūros estetika. - V., 1989. - 2-a d. - P. 227-235.

³⁹ Žr. Mykolaitis-Putinas V. Raštai. Estetika. - V., 1989 - P. 167.

⁴⁰ Žr. Lindė-Dobilas J. Ars cognoscens // Vairas. - 1931. Nr. 6 ir 9; 1932. - Nr. 1 ir 7/8.